

УДК 378.147:371.134

О. А. Халабузар,
кандидат педагогічних наук, доцент
(Бердянський державний
педагогічний університет)

ПЕДАГОГІЧНА КУЛЬТУРА ЯК ІНТЕГРАТИВНИЙ КОНЦЕПТ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТЬОГО ВЧИТЕЛЯ

Постановка проблеми. Входження вищої школи України в європейський освітній та науковий простір вимагає вирішення багатьох питань як на державному рівні, так і в кожному окремому вищому навчальному закладі. Стрімкий технічний прогрес, вдосконалення системи інформаційного забезпечення освіти призводить до перетворення соціальних відносин у найближчому майбутньому. Сутність цих відносин становить ініціативна освітня діяльність суб'єкта вивчення в глобальній інформаційній системі, адже навчально-виховний процес є спеціально організованою діяльністю майбутнього філолога, спрямованою на засвоєння знань і соціального досвіду попередніх поколінь, на розвиток здатності до міжкультурної взаємодії. Використання новітніх технологій спрямоване на процес інтелектуального, творчого, морального розвитку студента, на удосконалення його педагогічної культури в означеному контексті. Отже, **мета статті** – визначення поняття культури та педагогічної культури зокрема. Предметом дослідження визначено фахову підготовку майбутніх вчителів у сучасних умовах інформатизації суспільства.

Розвиток сучасних технологій в освіті, використання комп'ютерів, електронних навчальних матеріалів, сучасних методик навчання потребує від майбутніх вчителів іноземних мов критичного, раціонального мислення, уміння мобільно аналізувати та синтезувати, узагальнювати отриману інформацію, тобто мати високий рівень культури логічного мислення, яка є складним особистісним новоутворенням, що передбачає високу розумову активність, здатність глибоко усвідомлювати логіку засвоєного матеріалу, причино-наслідкові зв'язки вивчених явищ, застосовувати операції критичного мислення, логічні прийоми і методи наукового мислення, розвивати вміння абстрагувати, узагальнювати, робити висновки. Основою механізму формування логічної культури є складні зв'язки між пізнавальними прагненнями та діяльністю, між інтелектуальним та емоційно-вольовим у структурі змісту цього багатогранного особистісного утворення.

Аналіз досліджень і публікацій свідчить про те, що формування культури логічного мислення природньо здійснювати на основі закономірностей розвитку мислення в цілому (Д. Богоявленський, Л. Виготський, П. Гальперін, В. Давидов, Н. Менчинська, Я. Пономарьов, С. Рубинштейн та ін.). Складність процесу формування культури логічного мислення обумовлено тим, що для мислення є характерним багатоаспектність, різнобічність, розвиток причинно-наслідкових зв'язків.

Різним аспектам формування мислення було присвячено праці психологів і педагогів Ю. Бабанського, В. Крутецького, І. Лернера, Н. Подгорецької, М. Скаткіна, Н. Талізної, Т. Шамової, Г. Щукіної. Істотний внесок у дослідження методологічних проблем підготовки майбутніх учителів зробили логіки й філософи Е. Войшвілло, Д. Горський, О. Івін, Ю. Івлєв, Н. Кондаков, Ю. Петров та ін. Деякі науковці розглядають проблему формування культури логічного мислення учителя (А. Гетьманова, В. Брюшинкін, Ю. Петров та ін.).

Термін “культура” латинського походження й означає оброблювання, вирощування, це сукупність всіх видів діяльності людини та суспільства, а також результатів цієї діяльності. Розрізняють матеріальну та духовну культуру. До першої відносять всю сукупність матеріальних благ, засоби їхнього утворення. Інша (духовна) передбачає сукупність знань, форми мислення, сферу світосприйняття: філософію, науку, етику, право та ін. В. Беспалько [1] вважає культуру способом людської діяльності. Для деяких авторів культура є системою збереження та передачі досвіду. Є. Боголюбова називає культуру втіленням творчої сили людства у певних цінностях. М. Кларін [3] розуміє культуру як сукупність матеріальних і духовних цінностей.

Культуру можна розглядати у контексті традицій певної соціальної групи, контексті системи, що регулює життя, та пристосування до нього. Отже, культуру можна вважати продуктом діяльності людства та трансфером соціально-культурної спадщини. Кожне з цих визначень відображає думки дослідників. Педагогічна культура вчителя забезпечує підвищення ефективності навчально-виховного процесу, незважаючи на складні проблеми, що постають під час педагогічної діяльності перед учителем, який “працює в умовах підвищеної варіативності: змінюються цілі, завдання, зміст, технічне оснащення навчально-виховного процесу. Усе це вимагає самостійності, оперативності, гнучкості та переключення з одного виду діяльності на інші, переносу знань й умінь у нові умови” [4]. Педагогічна культура розглядається як невід’ємна частина професійної підготовки викладача вищого навчального закладу, певний ступінь оволодіння вчителем педагогічним досвідом людства, ступінь його майстерності в педагогічній діяльності, рівень розвитку його особистості.

Аналіз наукової літератури виявив, що питання формування педагогічної культури досліджували: В. Гриньова, Ф. Ісаєв, В. Сластьонін, Г. Селевко, К. Смолюк та ін. Поняття педагогічної культури розкрив В. Сухомлинський, який звернув увагу на основи педагогічної культури, якими є виховання почуттів учителя, його емоційної культури, вміння організовувати сімейну атмосферу під час навчання. Науковці визначають педагогічну культуру як інтегральну якість особистості педагога, міру та засіб привласнення ним загальнокультурного досвіду людства, його кращих надбань у власній фаховій діяльності, синтезом високого професіоналізму й особистісних якостей педагога. Отже, педагогічна культура є соціальним явищем, характеристикою особливостей міжпоколінної та педагогічної взаємодії, засобом педагогізації оточуючого середовища, передачі соціально-культурного досвіду, носіями і творцями

якого є педагоги, батьки, спільноти. Педагогічна культура має своїм змістом світовий педагогічний досвід в історичному процесі зміни педагогічних цивілізацій та освітніх парадигм. У педагогічній культурі закарбовано матеріальні й духовні цінності освіти, способи творчої діяльності, необхідні для забезпечення історичних процесів соціалізації та інкультурації особистості.

Уведення поняття “педагогічна культура” до категоріального апарату педагогіки дозволяє інтегрувати процес педагогічної практики, диференціювати рівні її функціонування та виявляти її цілісну картину. Педагогічна культура є певним зрізом цілісної системи культурних знань, цінностей і діяльностей вчителя. Завдяки педагогічній культурі, зазначає О. Шевнюк, відбувається трансляція знань, наявних моделей світу, поведінкових і моральних норм, принципів діяльності, вона (педагогічна культура) виступає мірою реалізації загальнокультурного потенціалу вчителя у різних видах його педагогічної діяльності.

Поруч з визначенням педагогічної культури в цілому, дослідники приділяють значну увагу розчленуванню цього поняття на складові. Учені виокремлюють такі складові педагогічної культури вчителя: психолого-педагогічна ерудиція та інтелігентність; педагогічна спрямованість особистості; моральна чистота; гармонія раціонального й емоційного; педагогічна майстерність; уміння сполучати педагогічну та наукову діяльність; система професійно-педагогічних якостей; педагогічне спілкування та поведінка; вимогливість; потреба у самовдосконаленні.

Розумінню сутності педагогічної культури, як вважає Ф. Ісаєв, сприяють такі основні підходи: аксіологічний, що дозволяє визначати цінності, на які орієнтується педагогіка як наука про виховання; діяльнісний, який забезпечує дослідження сутності, засобів педагогічної діяльності, реалізацію цих цінностей; особистісний, спрямований на виявлення якостей особистості педагога-професіонала як суб'єкта педагогічної діяльності, що самостійно розвивається. Система цінностей, яку створює педагогічна культура, існує в духовній і матеріальній формах. Духовні цінності педагогічної культури інтегруються у педагогічній самосвідомості суспільства, яка охоплює накопичені людством педагогічні знання, почуття, настрої, теорії, концепції, педагогічне мислення. Матеріальні цінності педагогічної культури відтворено у засобах навчання та виховання.

В. Гриньова вважає, що педагогічна культура складається з високого професіоналізму, педагогічної майстерності, знань предмета та методики його викладання, любові до предмета; інтелігентності, любові до дітей; комунікативності, педагогічного такту, поваги до аудиторії, культури мови, культури зовнішнього впливу, педагогічних здібностей, знань з педагогіки та психології, педагогічної етики, самоконтролю, саморегуляції, педагогічної техніки, ерудиції, інтелекту, ораторських здібностей, творчого підходу до справи, культури емоцій, культури поведінки, естетичної культури, здатності до самовдосконалення. Дослідник Г. Селевко вважає, що педагогічну культуру викладача характеризує: гармонійний розумовий, моральний розвиток; стійка педагогічна спрямованість; педагогічна

майстерність; комунікативність; самовдосконалення; культура темпераменту; наукова та художньо-естетична обізнаність; здатність творчо мислити [6].

Педагогічна культура як якісна характеристика особистості педагога, постає як індикатор розвитку суспільства в цілому. Вона безпосередньо пов'язана з економічною, духовною, естетичною, політичною культурою самого суспільства. Як явище суспільного життя, педагогічна культура охоплює все розмаїття виявів педагогічної дійсності, є складною ієрархизованою динамічною системою. Показниками педагогічної культури є гуманістична позиція вчителя стосовно дитини, психолого-педагогічна компетентність, розвинене педагогічне мислення, обізнаність у змісті та технологіях викладання предмета, досвід творчої діяльності, загальна культура, професійна поведінка.

Успішність професійної підготовки фахівця значною мірою залежить від чіткої орієнтації навчальної та позанавчальної роботи на усвідомлення змісту майбутньої професійної діяльності студентів, на постійне вдосконалення системи вищої освіти та підвищення професіоналізму викладачів вищого навчального закладу. Поліпшення підготовки фахівців вимагає пошуку ефективних шляхів формування у студентів системних уявлень щодо об'єкта своєї професійної діяльності, умінь і навичок його дослідження, організації та управління. Однією з найактуальніших проблем у сфері професійної підготовки є формування різних аспектів професійної культури спеціалістів, яка є вираженням зрілості й розвиненості всієї системи соціально значущих якостей, продуктивно реалізується в індивідуальній діяльності та нерозривно пов'язана з їх особистісною культурою, до складу якої належить культура логічного мислення.

Отже, в умовах сучасної соціально-педагогічної ситуації основною метою професійно-педагогічної підготовки є формування особистості, яка володіє високим рівнем загальної та педагогічної культури, тобто має активну педагогічну позицію, широкий науково-педагогічний світогляд, педагогічне та логічне мислення, високу компетентність у сфері предметів, що ним (педагогом) викладаються, творче ставлення до своєї педагогічної діяльності, володіє вміннями морального саморегулювання та саморозвитку.

Оволодіння педагогічною культурою є сутнісною характеристикою цілісної особистості вчителя як суб'єкта педагогічної діяльності та тих виховних відносин, які відображають ступінь вирішення суперечностей між науково-педагогічною підготовкою вчителя та практичною педагогічною діяльністю. Формування педагогічної культури забезпечується цілісним процесом професійно-педагогічної підготовки, зміст та структура якого проєктуються згідно зі завданнями й основними компонентами педагогічної культури. Педагогічна культура є зрізом цілісної системи культурних знань, цінностей і діяльності вчителя. У педагогічній культурі інтегруються знання, теорії та концепції, педагогічне та логічне мислення, засоби навчання. Логічне мислення майбутнього вчителя є запорукою формування такого важливого новоутворення як культура логічного

мислення, що є складовою педагогічної культури.

Проблему формування культури логічного мислення вчителя в сучасних умовах неможливо розглядати у відриві від історичного розвитку вищої школи в цілому. Видатний український педагог К. Ушинський називав педагогіку наукою й одночасно мистецтвом, надавав низку цінних порад щодо навчально-виховного процесу, врахування індивідуальних, інтелектуальних і вікових особливостей тощо, вимагав послідовності та системності навчання, на перше місце у процесі професійної підготовки вчителя висував самостійну роботу студентів, спонукав їх до неї. К. Ушинський визначав вчителя як головну постать у навчальному процесі, високоосвічену людину з ґрунтовною практичною підготовкою. Педагогічні погляди К. Ушинського віддзеркалювали проблеми виховання громадських і професійних якостей особистості, формування професіоналізму, педагогічної культури в процесі підготовки викладачів.

В. Сухомлинський також значну увагу приділяв формуванню такого компоненту професійної підготовки вчителя як педагогічна культура, звертаючи увагу на технологічний аспект педагогічної культури вчителя, що спирається на уміння бути суб'єктом своєї професійної діяльності. Згідно з його думкою, логічний наслідок аналізу праці полягає в тому, що вчитель звертає увагу на якомусь, на його думку, найважливішому, аспекті педагогічного процесу і досліджує, вивчає факти, читає педагогічну та методологічну літературу. Так починається вищий етап педагогічної творчості – поєднання практики з елементами наукового дослідження.

У фундаментальних дослідженнях С. Архангельського, Т. Осипової висловлено думку про необхідність формування протягом навчання у вищому навчальному закладі соціальних і загальноособистісних якостей (ідейність, моральність, педагогічна культура, емоційно-вольові якості); про здійснення психолого-педагогічної підготовки до професійної діяльності, яка передбачає сформованість уміння перетворювати та синтезувати знання, виробляти оптимальні схеми рішення педагогічних завдань, що є логічним вмінням; розвивати пізнавальні процеси (мислення, пам'ять), емоційно-вольові якості, педагогічно спрямоване мислення [12; 11].

Учені Л. Завацька, А. Капська, Р. Короткова дотримуються думки, згідно з якою професійна підготовка спеціалістів існує не тільки як процес, але й як цілісна виховна система, яка має певні завдання, спрямовані на поетапне досягнення бажаного результату, враховуючи соціально-економічні, науково-технологічні, регіональні потреби суспільства під час фахової підготовки, орієнтованої на формування педагогічної культури майбутніх спеціалістів. Уточнюючи наробки вчених у контексті нашого дослідження, можна зробити висновок – метою професійної підготовки є формування творчої індивідуальності майбутнього вчителя, що має стійку мотивацію, до складу якої відносяться як мотиви, що лежать поза навчальною діяльністю (громадський обов'язок, соціальна відповідальність, особистий престиж), так і мотиви, що породжуються самою навчальною діяльністю (студентів спонукає вчитись сам процес

пізнання, відкриття нового, реалізація пізнавальних можливостей).

М. Кларін зазначає, що сучасна підготовка майбутніх учителів має передбачати: відхід від старої, вузько прагматичної концепції підготовки майбутніх учителів, впровадження концепції різнобічної підготовки до оволодіння різноманітними компетенціями; запровадження культурологічної підготовки щодо формування духовної, професійно-педагогічної культури і розвитку культури логічного мислення, почуттів, поведінки, що утворюють центр, навколо якого об'єднуються знання, уміння й навички; орієнтованість на формування нової генерації фахівця – педагога, який є гармонійно розвинутою особистістю, здатною до постійного оновлення знань, високої професійної компетентності та мобільності, швидкої адаптації до змін у розвитку всіх сфер життя, до самодостатнього розвитку своєї особистості; забезпечення готовності педагога до професійної діяльності [3].

Узагальнюючи наукові праці щодо формування особистості вчителя, можна визначити такі його характеристики: професійна спрямованість, яка є усвідомленою й емоційно вираженою орієнтацією на певний рід і вид професійної діяльності, активність, любов до дітей, педагогічний професіоналізм, педагогічна культура, організаційні якості, комунікативність й експресивність. На жаль, науково-педагогічні дослідження, передовий педагогічний досвід призводять лише до часткового удосконалення професійно-педагогічної підготовки, в основі залишаючи її незмінною щодо проблеми формування культури логічного мислення студентів.

Л. Завацька, Г. Алібекова, П. Жильцов, зазначають, що недостатня професійна підготовка має результатом випускників, які слабо підготовлені до реалізації освіти, до педагогічного керівництва класом, відчують труднощі у роботі з батьками, не вміють використовувати освітні та виховні можливості уроку, здійснювати міжпредметні зв'язки, реалізовувати на практиці принцип єдності навчання та виховання, не досягли достатнього рівня педагогічної та логічної культури, культури логічного мислення тощо. Ю. Круглов і Л. Завацька підкреслюють, що ці недоліки є наслідком того, що професійна підготовка майбутніх учителів не формує у студентів готовності до педагогічної творчості, логічного мислення тощо. До цього часу відсутні науково-обґрунтовані зв'язки теоретичної та практичної підготовки студентів.

Таким чином, сучасна професійно-педагогічна теорія і практика підготовки вчителя вимагає певної науково-методичної системи з урахуванням формування педагогічної культури майбутніх учителів, яка пов'язана зі змінами структурно-змістовних, технологічних та організаційних засобів формування особистості педагога, оскільки педагогічна культура є "інтегративною якістю особистості вчителя, умовою ефективної педагогічної діяльності". Саме у загальній та професійно-педагогічній підготовці вчителя повинен мати місце розвиток соціокультурного, інтелектуального, морального потенціалу особистості [5]. Крім того, зміст підготовки, за М. Кларінім, повинен містити педагогічну технологію оволодіння студентами логічними вміннями –

вміннями аргументувати, зіставляти та робити висновки [3], що вимагає організації і функціонування підготовки педагогічних кадрів на основі концепції цілісного формування особистості спеціаліста. Як методологічну основу підготовки фахівця І. Ісаєв пропонує культурологічний підхід, спрямований на оволодіння вчителем загальною професійно-педагогічною культурою; культурою логічного мислення тощо, на активне засвоєння ним педагогічних теорій, цінностей, педагогічних технологій. Професійну підготовку вчителя як об'єкт дослідження обумовлено предметом діяльності вчителя, засобами та результатами професійної діяльності, її методами та зразками для відтворення. Високий рівень професійної культури вчителя характеризується розвиненою спроможністю до виконання складних професійних завдань, високим рівнем професійного мислення та свідомості, адже якісний процес професійної підготовки забезпечує не лише оволодіння спеціальними знаннями, засвоєння технологій навчання і виховання, а й загальною культурою, спроможність створювати та передавати цінності, вивчення культурно-педагогічної спадщини, включення педагога як суб'єкта культури у процес інноваційної педагогічної діяльності [6].

Визначення мети та завдань професійної підготовки дозволило окреслити такі компоненти професійно-педагогічної підготовки вчителя: мотиваційний компонент, який містить засоби підвищення зацікавленості студентів у навчально-пізнавальній діяльності; технологічний (процесуальний) компонент, який містить засоби та прийоми педагогічної діяльності вчителя; особистісно-творчий компонент професійно-педагогічної підготовки, що відображає механізм оволодіння педагогічною культурою і розкриває відтворення її у креативному пошуку; аналітико-результативний (рефлексивний), що базується на сприйнятті студентом своєї діяльності, її аналізі; аксіологічний (змістовний) компонент, який є сукупністю педагогічних цінностей, що накопичують викладачі протягом своєї діяльності.

Ми дотримуємося думки, що процес професійної підготовки вчителя має причинно-наслідковий характер. Цей процес буде більш ефективним і стане керованим, якщо відповідатиме таким вимогам: послідовність, наступність; професійно-педагогічна спрямованість навчально-виховного процесу вищого навчального закладу на якісну підготовку студентів; орієнтація педагогічної освіти на модель особистості вчителя; формування мотиваційно-ціннісного ставлення до діяльності вчителя, озброєння студентів знаннями щодо його соціально-професійних функцій; відповідними вміннями і навичками; забезпечення професійної компетентності та готовності до перманентної педагогічної самоосвіти; виховання психологічної готовності та моральної відповідальності за свою діяльність і соціальне призначення; запровадження особистісно-діяльнісного підходу до практики підготовки спеціаліста; забезпечення тісної єдності й взаємозв'язку безперервної педагогічної практики протягом всіх років навчання з теоретичною підготовкою студентів.

Висновки. Отже, для професійно-педагогічної підготовки фахівця необхідно орієнтуватися на виховання такої особистості вчителя, в якій

нерозривно пов'язані особистісні риси й професійні якості, професійні знання, уміння, навички.

Перспективи подальших пошуків у напрямі дослідження буде присвячено аналізу аспектів інтеграції педагогічної культури майбутніх спеціалістів і культури логічного мислення, зокрема, на матеріалі гуманітарних дисциплін під час фахової підготовки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Беспалько В. П. Слагаемые педагогической технологии / В. П. Беспалько. – М. : Педагогика, 1989. – 302 с.
2. Іваницький О. І. Акмеологічне дослідження рівня професійних умінь учителя фізики / О. І. Іваницький // Вісник Черкаського університету. Вип. 23. Серія “Педагогічні науки”. – Черкаси : ЧДУ, 2001. – С. 57–62.
3. Кларин М. В. Педагогическая технология в учебном процессе. Анализ зарубежного опыта / М. В. Кларин. – М. : Знание, 1989. – 80 с.
4. Мильто Л. А. Формирование творческой индивидуальности будущего учителя в процессе профессионально-педагогической подготовки : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Л. А. Мильто. – Суми, 2001. – 245 с.
5. Пехота Е. Н. Индивидуализация профессионально-педагогической подготовки учителя : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Е. Н. Пехота. – К., 1997. – 430 с.
6. Селевко Г. К. Современные образовательные технологии : уч. пос. / Г. К. Селевко. – М. : Народное образование, 1998. – 256 с.
7. Смолюк І. О. Розвиток педагогічних технологій у вищих закладах освіти України (теорія і практика) : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / І. О. Смолюк. – Луцьк, 1999. – 375 с.

УДК 373.51:37.017.91

І. В. Хован,
учитель фізики
(гімназія “Домінанта”, м. Київ)

ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ У ПРОЦЕСІ ДІЯЛЬНОСТІ МАЛОЇ АКАДЕМІЇ НАУК

Постановка проблеми дослідження полягає у спрямуванні структури уроку учителем на дослідницьку діяльність учнів старшої школи, встановленні основних етапів підготовки учителя до уроку, необхідності формувати в учнів поетапне вміння працювати з підручниками поглибленого вивчення фізики та розвивати експериментальні навички щодо роботи з прикладами.

Аналіз досліджень і публікацій. Уперше теоретичні засади формування творчої особистості було описано Л. Виготським, Д. Ельконіним, Г. Костюком, В. Роменцом, С. Рубінштейном, С. Русовою, В. Сухомлинським, К. Ушинським та ін. У статті розглянуто авторські методики формування творчих здібностей старшокласників у процесі пошуково-дослідницької діяльності в МАН України